

นิเวศวิทยาประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์

Historical ecology of Surin

พีรภัทร ฉัตรพิบูลย์เวียง หัวเหิม Pheeraphat Chatphiboonphuwiang Hoaherm

เศรษฐศาสตร์ วัตรโสภ Setthasart Wattasoke

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

Faculty of Education, Loei Rajabhat University

pheeraphat_h@cmu.ac.th

Haripunchai Review 23/04/2023

Haripunchai Review 01/05/2023

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อการศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์ และ 2) เพื่อการเผยแพร่องค์ความรู้ประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์ โดยใช้กรอบแนวคิด “นิเวศวิทยาประวัติศาสตร์” ศึกษาวิจัยเชิงประวัติศาสตร์เพื่อให้เห็นบริบทของเมืองสุรินทร์ในระยะเปลี่ยนผ่านทางประวัติศาสตร์

ผลการศึกษาพบว่า

1) เมืองสุรินทร์มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ตั้งแต่สมัยทวารวดี มีการตั้งชุมชนโบราณที่มีลักษณะของการวางผังเมืองแบบวงรี และการสร้างคูน้ำคันดินล้อมรอบเพื่อประโยชน์ทางด้านการอุปโภค บริโภค การป้องกันศัตรู รวมไปถึงแสดงให้เห็นการใช้เทคโนโลยีในการจัดการน้ำ เทคโนโลยีในการชุด การจัดการกำลังคน และสะท้อนให้เห็นถึงฐานะทางเศรษฐกิจ ความมั่นคงทางการเมืองโบราณในห้วงเวลานั้น นอกจากนี้ยังมีการทับซ้อนทางวัฒนธรรมขอม ลาว เรื่อยมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะขอมที่ได้เข้ามาดัดแปลงผังเมืองสุรินทร์และแปรสภาพใหม่จนกลายเป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่กว่าเดิมหลังสมัยทวารวดี

2) ผลจากการรวบรวมสถานภาพองค์ความรู้ประวัติศาสตร์สุรินทร์ ทำให้ทราบว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของผังเมืองสุรินทร์ เป็นผลมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากร ก่อให้เกิดการแปรสภาพผังเมืองสุรินทร์ โดยเฉพาะการรื้อทำลายสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และปรับปรุงเส้นทาง

คมนาคม สะท้อนให้เห็นว่าผู้คนยังขาดสำนึกทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นซึ่งเป็นปัญหาที่สมควรได้รับการแก้ไข

คำสำคัญ : นิเวศวิทยา, ประวัติศาสตร์, เมืองสุรินทร์,

Abstract

This article has the objectives 1) to study the historical development of Surin and 2) to disseminate the knowledge of Surin history. using the conceptual framework “Historical Ecology” is a historical study to see the context of Surin during the historical transition period.

The results of the study revealed that

1) Surin has a historical development of human settlement since the Dvaravati period. There is an ancient settlement that looks like an elliptical city plan. and the creation of a ditch and embankment for the benefit of consumption, protection against enemies Including demonstrating the use of technology in water management mining technology manpower management and reflects the economic status Ancient political stability at that time There is also an overlap of Khmer-Lao culture until the Rattanakosin period. Especially the Khmers who came to modify the city plan of Surin and transformed it into a larger city after the Dvaravati period.

2) the result of combining the status of Surin history knowledge Makes me aware that the changes that have occurred in the city plan of Surin as a result of the increase in population causing the transformation of the city plan of Surin Especially the demolition of historical landmarks and improvement of transportation routes. It reflects that people still lack awareness of local history, which is a problem that needs to be addressed.

Key words: Ecology, Historical, Surin

บทนำ

เมืองสุรินทร์เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่อีสานตอนล่าง ในอดีตเคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรขอมซึ่งได้รับเอาแบบแผนทางวัฒนธรรมขนบประเพณีเข้ามาสู่สังคม นอกจากนี้สุรินทร์ในอดีตยังเป็นที่ตั้งของโบราณสถานในวัฒนธรรมขอมหลายแห่งกระจายตัวอยู่ตามท้องถิ่นต่าง ๆ แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางสังคมและประวัติศาสตร์อันยาวนานซึ่งมีความโดดเด่นไม่แพ้เมืองอื่น กระนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์ไม่เป็นที่แพร่หลายมากนัก อันเนื่องมาจากสุรินทร์ไม่ได้มีหน่วยการศึกษาที่ทำการสอนในสาขาประวัติศาสตร์ หรือประวัติศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยวโดยตรงเช่นมหาวิทยาลัยมหาสารคาม จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ก่อให้เกิดการละทิ้งแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์หลายแห่งไม่ได้รับการปรับปรุงฟื้นฟูสถานที่ ประกอบกับความสนใจต่อประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์ก็ไม่ได้ได้รับความสนใจและตระหนักจากสำนักภายในจากคนในท้องถิ่นเอง จึงทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์ค่อย ๆ เลือนหายไป

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2533 : 120) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเข้ามาเพิ่มศักยภาพในการพึ่งตนเอง หรืออำนาจทางเลือกที่หลากหลายแก่ชุมชน กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาวิจัยประกอบไปด้วยแนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่น แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน และนิเวศวิทยาประวัติศาสตร์ซึ่งมีนักวิชาการต่างสาขาให้ความหมายเอาไว้ประกอบด้วย ศรีศักร วัลลิโภดม (2543 : 37) กล่าวว่า ความหมายของคำว่าท้องถิ่น (Local) เป็นคำที่มีความหมายกว้างและมักเข้าใจไม่ตรงกัน แต่อาจสรุปได้ว่า ท้องถิ่นเป็นบริเวณที่มีผู้คน อาจเป็นกลุ่มเดียวหรือหลายกลุ่ม หรือหลายกลุ่มชาติพันธุ์ มาตั้งหลักแหล่งอาศัยอยู่ร่วมกันโดยใช้พื้นที่ในการทำมาหากินร่วมกัน เช่นที่ที่เป็นไร่ นา ส่วนที่เป็นที่สาธารณะเช่นป่าเขา หนองน้ำ ท้องทุ่ง ชุมชนในท้องถิ่นนั้นต่างได้ใช้และเกิดสำนึกความเป็นเจ้าของร่วมกัน นिति เอียวศรีวงศ์ (2533 : 121) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อวัฒนธรรมท้องถิ่นว่า มีความสำคัญมากและจำเป็นต้องหาช่องทางแก้ไข โดยทำให้การท่องเที่ยวเข้ามาเพิ่มศักยภาพในการพึ่งตนเอง หรืออำนาจทางเลือกที่หลากหลายให้แก่ผู้คนในวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่น ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2543 : 14-15) ได้เสนอว่า เศรษฐกิจชุมชนมีครอบครัวเป็นหน่วยการผลิต แรงงานของสมาชิกในครอบครัวเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด เพราะแรงงานเป็นสิ่งที่ครอบครัวมีอยู่โดยธรรมชาติไม่ต้องจ้าง เป็นสิ่งที่มีมากับสถาบันครอบครัว โดยทั่วไปครอบครัวคิดถึงการอยู่ให้รอดก่อนแล้วจึงสะสม และค้าขาย พึ่งแรงงานในครอบครัว พึ่งทรัพยากรท้องถิ่น พึ่งตัวเองและพึ่งชุมชนก่อน และหากจะขายซึ่งเป็นขั้นตอนที่สูงขึ้น ก็จะขายในตลาดใกล้ตัว ตลาดภูมิภาค ตลาดภายในประเทศ แนวคิดนี้มุ่งเสนอให้คำนึงถึงชุมชน ศีลธรรม ครอบครัว และเพื่อนบ้านภายในท้องถิ่นเป็นหลัก และอรรถจักร สัตยานุรักษ์

(2552 : 11) กล่าวว่า “นิเวศวิทยาประวัติศาสตร์” เอาไว้ว่า ยุคแรกคือยุคจารีต อธิบายว่าสิ่งแวดล้อมทั้งหมดอยู่ในกรอบของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอุดมคติสูงสุดของมนุษย์ อุดมคติของมนุษย์ในยุคจารีต คือ หลุดพ้นการเวียนว่ายตายเกิด ดังนั้นการยึดอุดมคติตรงนี้ ก็สัมพันธ์ว่าเราจะสัมพันธ์กับทุกอย่าง อย่างไม่เป็นเบียดเบียนเขา ยุคที่สอง คือหลังรัชกาลที่ 5 กระแสการปฏิวัติอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นในยุโรป ส่งผลกระทบทำให้เราเปลี่ยนความหมาย ให้ความหมายกับสิ่งแวดล้อมเป็นทรัพยากรธรรมชาติ จนถึงประมาณ พ.ศ.2520 สังคมไทยเริ่มให้ความหมายกับสิ่งแวดล้อมใหม่ มีหลายกระแสมากขึ้น มีความหลากหลายมากขึ้น คนในชุมชนเริ่มหวนมาคิดว่า เราควรต้องสร้างหรือให้ความหมายกับทรัพยากรธรรมชาติที่สัมพันธ์กับชีวิตของเขา ตรงนี้เกิดขึ้นหลังปี 2520 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน และยังได้อธิบายเพิ่มเติมว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพิ่งมีมาไม่นานเมื่อประมาณ 4 ทศวรรษเห็นจะได้ การศึกษาความเป็นท้องถิ่น หรือพื้นถิ่น จึงเป็นการมองประวัติความเป็นมาของชุมชน ของผู้คนผ่านความทรงจำร่วม ผ่านเรื่องเล่า ผ่านตำนานหรือเรื่องราวปรัมปราที่ทำให้เราสามารถเข้าใจถึงบริบทวิถีชีวิตของผู้คน ที่ไม่ข้องเกี่ยวของอำนาจรัฐจารีต ที่พยายามเข้าแทรกแซงและกำหนดตัวบท หรือสร้างชุดความรู้ให้กับตัวชุมชน (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2556) จากที่กล่าวมานี้ ผู้ศึกษาได้พยายามศึกษาบริบทของเมืองสุรินทร์ นำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์ในครั้งนี้

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์
- 2) เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความฉบับนี้ใช้วิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ (Historical Methodology) โดยใช้หลักฐานทางเชิงประจักษ์ประกอบด้วยหลักฐานชั้นต้น (Primary Sources) และหลักฐานชั้นรอง (Secondary Sources) วิเคราะห์เปรียบเทียบเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) และแนวคิดนิเวศวิทยาประวัติศาสตร์

ผลการศึกษา

1. ภูมิหลังของเมืองสุรินทร์ สมัยก่อนประวัติศาสตร์

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสังคมมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในพื้นที่เมืองสุรินทร์ในปัจจุบันพบว่าชุมชนโบราณที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบจำนวน 59 แห่งเช่น ชุมชนบ้านสลักได ชุมชนบ้านพระปิด การสำรวจภาคพื้นโดยกรมศิลปากรตั้งแต่ พ.ศ.2535 จนถึงปัจจุบันยังพบแหล่งโบราณคดีเพิ่มเติมอีกหลายแห่ง โดยเฉพาะในรัศมีห่างจากแม่น้ำมูลประมาณ 5 กิโลเมตร และบางแหล่งก็มีการอยู่อาศัยมาจนถึงสมัยวัฒนธรรมขอมเช่น แหล่งโบราณคดีบ้านโนนสวรรค์ อำเภอชุมพลบุรี ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2542 มีการค้นพบโบราณวัตถุที่บ้านโนนสวรรค์โดยบังเอิญ โดยเป็นหลุมฝังศพของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ มีการใส่ภาชนะดินเผาแล้วนำไปฝัง ภาชนะที่ใช้บรรจุมีลักษณะเป็นภาชนะก้นมนขนาดใหญ่ 2 ใบ ปากภาชนะประกบกันวางนอนกับพื้นมีภาชนะรูปทรงคล้ายชามปากผายวางคว่ำอยู่ที่ก้นภาชนะด้านใต้ จากการศึกษาเปรียบเทียบแหล่งโบราณคดีใกล้เคียงมีการสันนิษฐานว่าหลุมฝังศพเหล่านี้มีอายุราว 2,000 – 1,500 ปี นักวิชาการจัดอยู่ในกลุ่มทุ่งกุลลา สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งกระจายอยู่ทั่วไปในแถบแม่น้ำมูลตอนกลางในเมืองบุรีรัมย์ สุรินทร์ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด มีลักษณะสำคัญคือ ประเพณีการฝังศพครั้งที่สอง (กรมศิลปากร, 2550 : 20)

นอกจากนี้ยังมีแหล่งโบราณคดีบ้านยะวีก อำเภอชุมพลบุรี ซึ่งมีสภาพเป็นเนินดินสูงจากระดับท้องนาประมาณ 5 เมตร มีคูน้ำล้อมรอบ การขุดค้นใน พ.ศ.2524 พบโบราณวัตถุได้แก่ เศษภาชนะดินเผาตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ ลายเขียนสีเป็นเส้น ตะกรันจากการถลุงเหล็ก กระดุก เศษถ่าน ซึ่งพบในปริมาณน้อยจนไม่สามารถกำหนดอายุได้ แหล่งโบราณคดีต่อมาที่บ้านโนนยาง อำเภอชุมพลบุรี เป็นเนินดินสูงประมาณ 10 เมตรจากพื้นที่ท้องนา การขุดค้นลงไปไม่ถึงชั้นดินธรรมชาติ ดังนั้นส่วนที่เหลือในชั้นดินระดับล่างลงไปยังมีหลักฐานทางโบราณคดีเหลืออยู่ สำหรับชั้นดินที่มีการขุดค้น พบร่องรอยอาคาร 4 หลังมีลักษณะเป็นอาคารสร้างติดพื้นดิน ผนังอาคารก่อด้วยท่อนซุงและโปะทับด้วยดินเหนียว ด้านในเรียบ ซากผนังอาคารด้านหนึ่งที่หลงเหลืออยู่ วัดแนวตั้งจากพื้นดินสูงขึ้นมาราว 30 เซนติเมตร จากการกำหนดอายุคาร์บอนของท่อนไม้ซุงพบว่ามีอายุราว 2,300 – 2,001 ปีมาแล้ว (กรมศิลปากร, 2550 : 20)

สมัยประวัติศาสตร์ : ยุคทวารวดี

ในเมืองสุรินทร์มีการค้นพบร่องรอยของวัฒนธรรมทวารวดี 3 แห่งด้วยกัน ประกอบด้วย ชุมชนโบราณบ้านไพรขลา อำเภอชุมพลบุรี ชุมชนโบราณบ้านตรึม อำเภอศีขรภูมิ ชุมชนโบราณบ้านภูมิโปน อำเภอสังขะ เอกลักษณ์อันแสดงถึงจุดเด่นของวัฒนธรรมทวารวดีในสุรินทร์ คือร่องรอยของชุมชนที่มี

การสร้างคูน้ำ และคันดินล้อมรอบ และมีสิ่งประดิษฐ์เนื่องในพุทธศาสนาเช่น ใบเสมาที่บ้านตรึม อำเภอศรีนครภูมิ ชุมชนนี้มีหลักฐานที่ค้นพบคือ เศษภาชนะดิน และใบเสมาในวัดตรึม ทำด้วยหินบะซอลต์ มีการสลักวดลายเป็นรูปเจดีย์อยู่ตรงกลางทั้งสองด้านของใบเสมา ใบเสมาเป็นศาสนวัตถุที่นิยมสร้างขึ้นในชุมชนทวารวดีในภาคอีสาน ในขณะที่ภาคกลางและภาคอื่น ๆ ไม่นิยมสร้างใบเสมา โดยชุมชนโบราณในอีสานสร้างขึ้นเพื่อรองรับจุดประสงค์ในการใช้งานหลาย ๆ ลักษณะ เช่น การปักล้อมรอบพระอุโบสถหรือบริเวณที่พระสงฆ์ใช้ทำสังฆกรรม การปักล้อมรอบบริเวณที่เป็นสถูป เจดีย์สำหรับการเคารพบูชา (กรมศิลปากร, 2550: 34-35) ส่วนที่ชุมชนโบราณบ้านไพรขลา เป็นชุมชนที่มีแผนผังกลม มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ 2-3 ชั้น มีหลักฐานที่ค้นพบคือ โนนสิมาใหญ่ และโนนสิมาน้อย

สุรินทร์ในสมัยเจนละ

เจนละ หรือ เจินลา เป็นคำที่ใช้เรียกอาณาจักรขอมสมัยก่อนการสร้างเมืองพระนคร ในจดหมายเหตุราชวงศ์สุย พ.ศ.1132 – 1161 กล่าวถึงอาณาจักรเจนละว่าตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของอาณาจักรจามปา มี 2 แคว้นด้วยกันคือ เจนละบก ซึ่งอยู่ในพื้นที่ภูเขาและหุบเขา ส่วนเจนละน้ำจะติดต่อกับฝั่งทะเลและทะเลสาบ (กรมศิลปากร, 2550: 40) ร่องรอยของการแพร่กระจายวัฒนธรรมเจนละในสุรินทร์ เกิดขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 ช่วงต้น ๆ มีการค้นพบ “พระหริหระหินทราย” จัดอยู่ในศิลปะขอมแบบ “พนมดงรัก” ที่ตำบลนางมุด อำเภอพนมดงรัก และจารึกวัดชุมพล พบที่วัดชุมพลสุทธาวาส อำเภอเมือง เมืองสุรินทร์ เป็นจารึกอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 กล่าวถึงพระราชอำนาจของพระเจ้าจิตรเสน มเหศวรมัน และร่องรอยการสร้างชุมชนโบราณตามแบบวัฒนธรรมขอมที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งในอีสานคือ ชุมชนโบราณบ้านภูมิโปน ตำบลตม อำเภอสังขะ เป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดู และเป็นศูนย์กลางของชุมชน (กรมศิลปากร, 2550 : 41) ทั้งยังมีทับหลังศิลปะขอมแบบสมโบร์ไพรกุกต่อไพรกุกต่อไพรกุกเมงอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 ด้วย

สุรินทร์ในสมัยเมืองพระนคร

ในพุทธศตวรรษที่ 14 พระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ได้รวบรวมแคว้นเจนละบกและแคว้นเจนละน้ำเข้าไว้ด้วยกัน ต่อมาในรัชกาลพระเจ้ายโศวรมันที่ 1 ได้ย้ายราชธานีจากเมืองหริหราลัยขึ้นไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือมาตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำเสียมเรียบให้ชื่อเมืองหลวงใหม่ว่า ยโศธรปุระ หรือที่รู้จักกันในชื่อ “เมืองพระนคร” ร่องรอยของวัฒนธรรมขอมสมัยเมืองพระนครในเมืองสุรินทร์ ปรากฏอยู่ที่บ้านปราสาทเบ็ง ตำบลกาบเชิง อำเภอกาบเชิง บ้านถนน ตำบลกระเทียม บ้านจารย์ ตำบลบ้านจารย์ อำเภอสังขะ ได้แก่ปราสาทบ้านเบ็ง ปราสาทสังข์ศิลป์ชัย ปราสาทหมื่นชัย และปราสาทบ้านจารย์

ปราสาทศิขรภูมิ เป็นหนึ่งในปราสาทที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ให้ความสนพระทัยเป็นอย่างมากเพราะมีสถาปัตยกรรมที่เกิดจากการบูรณะต่อเติมถึง 3 รูปแบบศิลปะ และมีหลักฐานยืนยันดังนี้

“...วันที่ 28 มกราคม พ.ศ.2472 วันนี้เวลาเช้า 9.00 น. เสด็จโดยรถไฟเพื่อทอดพระเนตรปราสาทบ้านระแงง ตำบลยาง เมืองสุรินทร์ ในระหว่างทางเสด็จลงที่ปราสาทบ้านกำแพง ตรัสสั่งให้นายกรูเต่ายรูป ได้ทรงอัยตจารึกที่กรอบประตูไว้กับผู้ว่าราชการเมืองให้ระวังรักษามิให้ผู้ใดทำอันตรายได้ โปรดให้นำอิฐขอมเข้ามาพิพิธภัณฑสถานฯ อีก 2 แผ่น เพื่อให้แยกธาตุหาวัตถุที่ทำให้แผ่นอิฐติดกันอยู่ได้โดยมิได้มีศอ ทอดพระเนตรทั่วแล้วเสด็จกลับขึ้นประทับรถไฟต่อไป เวลาเที่ยงวันเศษถึงสถานีบ้านระแงง เสด็จโดยรถยนต์ทางประมาณ 15 นาทีถึงปราสาทเมืองสุรินทร์ พลับพลาที่ประทับร้อนตั้งอยู่บนเนินใกล้กับปราสาทเป็นการสะดวกที่จะเสด็จทอดพระเนตร ฉะนั้นพอเสด็จถึงก็ได้ทอดพระเนตรปราสาทและตรัสสั่งให้นายกรูเตลงมือถ่ายรูปทีเดียว ที่ปราสาทระแงงนี้องค์ปรangkทั้งใหญ่น้อยก่อด้วยอิฐ เครื่องประดับองค์ปรangk กรอบประตูและทับหลังประตูหน้าต่างและยอดเป็นศิลปะอย่างเดียวกันกับที่เมืองต่ำ เปนของสร้างในพระพุทธศาสนา รู้ได้โดยที่ทับหลังประตูปรangkองค์ใหญ่ มีรูปพระโพธิสัตว์โลเกศวรอยู่เปนสำคัญ และคำจารึกที่กรอบประตูปรangkองค์เล็กข้างใต้ก็บอกว่า สิตามะกระมาสมณะนาคชาติพิรมย สมสทปสิกราชาเจ้า สงฆราชากุลวงษา พร้อมกับพระญาติวงศ์สร้างไว้ในพระพุทธศาสนา ทอดพระเนตรและถ่ายรูปเสร็จแล้วเสด็จเข้าที่ประทับร้อน เสด็จเวลากลางวัน ในระหว่างเวลาเสวย ผู้ว่าราชการเมืองจัดให้มีเขมรเป่าใบไม้ น้ำเต้า (ซอสายเดียว) และซอสสามสาย ถวาย เสด็จเสร็จแล้วทอดพระเนตรดูขเป็นการเล่นชนิดหนึ่ง เขาเล่นกันในเวลาขึ้นปีใหม่และกันทรอบ (คล้ายเพลงปรบไก่) และกันตรึมหรือดนตรีเขมร ที่ ๆ ประทับร้อนมีผู้ถวายของหลายอย่าง คือ พระธำนิพิชัยถวายไหขอม 3 ใบ คันครลัมฤทธิ์ 1 ด้าม มีดลัมฤทธิ์ 1 ขอลับเครื่องคานหาม ลัมฤทธิ์ 1 ขั้ว ลูกพรวนม้า ลัมฤทธิ์ 3 ไม้แดงกลิ้งและสลักเปนกระถางต้นไม้ 1 แจกัญไม้แดงกลิ้งและสลัก 1 คู่ หลวงจรงจิตรประชา นายอำเภอศรีขรภูมิ ถวายไหขอม 2 ใบ พระครูวิมลศิลปต เจ้าคณะเมืองสุรินทร์ ถวายไหขอมอีก 2 ใบ เวลา 14.30 น. เสด็จกลับจากที่ประทับร้อนขึ้นประทับบนรถไฟที่สถานีบ้านระแงง เวลา 16.30 น. ถึงเมืองชุมันธ์...” (บริบาลบุริณท์, 2531 : 39-40)

เมืองสุรินทร์ในสมัยอยุธยาและสมัยล้านช้าง

หลังพุทธศตวรรษที่ 18 อำนาจของขอมเสื่อมลง ทำให้เมืองในภาคอีสานอาทิสุนทร บัรรัมย์ นครราชสีมา ได้ถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งกับอาณาจักรอยุธยา แต่ไม่มีบทบาททางการเมืองมากนัก

เนื่องจากทางไกลศุนย์กลางอำนาจที่กรุงศรีอยุธยา มีเมืองนครราชสีมาเท่านั้นที่มีหลักฐานว่าเป็นหน้าด่านสำคัญของอยุธยาในสมัยพระนารายณ์ กระทั่งในพุทธศตวรรษที่ 23 เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร เจ้าผู้ครองนครจำปาศักดิ์ ได้ส่งเจ้าแก้วมงคล พร้อมชายฉกรรจ์ 2,000 คนให้มาสร้างเมืองท่ง หรือเมืองสุวรรณภูมิในเมืองร้อยเอ็ด และเชียงสีได้มาสร้างเมืองกุดหวาย ปัจจุบันคือบ้านธาตุ อำเภอรัตนบุรี เมืองสุรินทร์ หลังจากนั้นก็มีกรอพยพของกลุ่มชาวลาวเข้ามาตั้งถิ่นฐานในอำเภอสมน ชุมพลบุรี ท่าตูม ศีขรภูมิ ที่ศีขรภูมิมีหลักฐานจารึกอักษรธรรมอีสาน ภาษาไทย - บาลีที่กรอบประตูปราสาทศีขรภูมิ กล่าวถึงกลุ่มพระเถระผู้ใหญ่แล้วท้าวพระยาร่วมกันบูรณะปราสาทหินแห่งนี้ (กรมศิลปากร, 2550 : 61) และยังมีชาวกุยอพยพมาจากเมืองแสงปาง เมืองอัตปือใกล้เขตนครจำปาศักดิ์มาสร้างบ้านแปงเมืองอยู่ที่เมืองที่บ้านกุดหวาย บ้านเมืองสิง บ้านดงลำดอน บ้านอ้อจะปะนึ่ง บ้านจาระพัดในสุรินทร์ กระทั่งใน พ.ศ. 2302 ช้างเผือกหนีออกจากเพนียดหลวงกรุงศรีอยุธยา ผู้นำชาวส่วยทั้ง 5 ชุมชนเหล่านี้จึงได้ช่วยกันจับส่งราชสำนักอยุธยาในรัชกาลพระเจ้าเอกทัศ พระองค์จึงโปรดให้ตั้งชุมชนชาวกุยเหล่านี้ขึ้นเป็นเมืองขึ้นตรงกับเมืองนครราชสีมา มีเจ้าเมืองปกครองมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

นอกจากเมืองสุรินทร์จะมีวัฒนธรรมของชาวกุยที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงช้างแล้ว ยังมีการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมด้านภาษาระหว่างชาวกุยและชาวเขมร ซึ่งเมืองสุรินทร์ได้รับพระราชทานครัวจากเมืองเขมรและเจ้านายเขมรที่อพยพพาไพร่พลมาตั้งบ้านเรือนใหม่ เมื่อครั้งกองทัพสยามไปตีเมืองเสียมเรียบ กำแพงสวาย บันทายเพชร และบันทายมาศ (บรรณ สวันตรัจจ์, 2517 : 19) เจ้านายเขมรจึงพาไพร่พลมาตั้งภูมิลำเนาในเมืองสุรินทร์ เมืองสังขะ และเมืองขุขันธ์เป็นจำนวนมาก ทำให้สุรินทร์ในปัจจุบันมีวัฒนธรรมที่ผสมผสานกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านภาษา จนชาวเมืองสุรินทร์ในปัจจุบันพูดภาษาเขมรมากกว่าภาษากุย

เมืองสุรินทร์ในสมัยรัตนโกสินทร์ถึงปัจจุบัน

เชียงปุม หนึ่งในแกนนำที่จับช้างส่งราชสำนักอยุธยาในทศวรรษ 2300 ซึ่งต่อมาได้รับพระราชทานยศเป็นเจ้าเมืองที่ และได้ขอย้ายเมืองมาตั้งใหม่ที่บ้านคูประทายอันเป็นที่ตั้งของเมืองสุรินทร์ในปัจจุบัน จนใน พ.ศ. 2329 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 จึงทรงเลื่อนยศให้เป็น พระยาสุรินทร์ภักดีศรีณรงค์จางวาง และใช้สร้อยบรรดาศักดิ์ของเจ้าเมืองเป็นชื่อเมืองไปพร้อมกัน ตามหลักฐานที่เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้กล่าวถึงประวัติของเจ้าเมืองสุรินทร์เอาไว้ว่าอย่างสังเขปว่ารับราชการสนองพระเดชพระคุณในการศึกสงคราม จึงได้มีความดีความชอบเรื่อยมาจนสิ้นอายุขัย พระยาสุรินทร์ภักดีศรีณรงค์จางวางเป็นเจ้าเมืองคนแรกที่มีเชื้อสายเป็นชาวเมืองอัตปือที่

อพยพเข้ามาตั้งรกรากในสุรินทร์และมิใช่ “เจ้า” อย่างที่หลายคนเข้าใจ ประการหนึ่งไม่มีหลักฐานยืนยันว่า พระยาสุรินทร์ภักดี สืบเชื้อสายมาจากเจ้าผู้ครองแคว้นใดในแถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง เช่นที่ เจ้าผู้ครองนครจำปาศักดิ์สืบสายมาจากกษัตริย์เวียงจันทน์ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ได้ทรงตราพระราชบัญญัติขนานนามสกุลขึ้นใน พ.ศ.2455 และประกาศใช้ใน พ.ศ.2456 และ พ.ศ.2458 สำหรับเจ้าเมืองคนแรก ได้รับพระราชทานนามสกุลว่า “อินทจุติ” เมื่อพระยาสุรินทร์ภักดีฯ ถึงแก่อนิจกรรมใน พ.ศ.2337 ราชสำนักสยามได้เกณฑ์กำลังเมืองสุรินทร์ เมืองสังขะ และเมืองขุนธุ์ เมืองละ 100 คน ไปเข้าร่วมกองทัพยกไปตีพม่าที่นครเชียงใหม่ แต่กองทัพสยามยกไปยังไม่ถึงกองทัพพม่าก็ถอยออกจากเชียงใหม่ เมื่อยกกองทัพกลับ รัชกาลที่ 1 จึงทรงโปรดให้ตั้งพระยาสุรินทร์ภักดีฯ (ตี) เป็นพระยาสุรินทร์ภักดีศรีปะทายสมันต์ (ไพฑูรย์ มิกุล, 2515 : 6) และได้มีการขยายพื้นที่ปกครองไปทางเหนือเนื่องจากเป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งบรรณาการไปยังกรุงเทพฯ จึงได้มีการส่งนายกองไปปกครองบ้านท่าลาดอุดร ซึ่งเป็นที่ตั้งของอำเภอท่าตูมในปัจจุบัน การมีแม่น้ำมูลไหลผ่านทางเหนือของสุรินทร์ ทำให้สุรินทร์เป็นเมืองที่มีความสำคัญกว่าเมืองขุนธุ์และเมืองสังขะ เพราะเป็นเมืองที่อำนวยความสะดวกในการขนส่งสินค้าและเครื่องราชบรรณาการ ซึ่งอาจเป็นปัจจุบันที่ทำให้หัวเมืองสุรินทร์กับเจ้าเมืองนครราชสีมามีความขัดแย้งกันในเรื่องการควบคุมชาวเขมร และด้วยเหตุขัดแย้งระหว่างสองเมือง รัชกาลที่ 1 จึงทรงโปรดให้แยกเมืองสุรินทร์ออกจากเมืองนครราชสีมาขึ้นกับกรุงเทพฯ ดังความว่า

“...เมืองสุรินทร์ เมืองสังขะ เมืองขุนธุ์ เป็นเมืองเคยตามเสด็จพระราชดำเนินใน การพระราชสงครามหลายครั้ง มีความชอบมาก ให้ยกเมืองทั้งสามขึ้นต่อกรุงเทพฯ อย่าให้ขึ้นอยู่ในบังคับเมืองพิมาย เมืองนครราชสีมา เหมือนแต่ก่อน...” (อมรวงศ์วิจิตร, 2506 : 22)

เมืองสุรินทร์ในเจ้าเมืองคนที่สอง ได้ส่งหนังสือไปเกลี้ยกล่อมให้ญาติพี่น้องชาวเขมรตามเมืองเสียมราฐ เมืองสะโตง เมืองกำพงสวาย เมืองบันทายเพชร ให้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่เมืองนางรอง เมืองแปะ (บุรีรัมย์) เพิ่มมากขึ้น (สุทัศน์ กองทรัพย์, 2543: 40) ในคราวเหตุการณ์กบฏอ้ายสาเกียดโง้ง ราชสำนักสยามได้มีท้องตราให้พระยามหาอำมาตย์กำพระศรีสาแดงคุมกองทัพไปปราบปราม โดยให้เกณฑ์กำลังจากเมืองสุรินทร์ เมืองสังขะ และเมืองขุนธุ์ยกไปสมทบกับกองทัพของเมืองนครราชสีมา ภายหลังจากนั้น 9 ปีใน พ.ศ.2369 เกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์ขึ้น และได้รับการต่อต้านจากเมืองสุรินทร์ เมืองศรีสะเกษ เมืองตลุง และเมืองสังขะ ซึ่งยังคงภักดีต่อราชสำนักสยาม ทั้งนี้พระยาวิเศษภักดี เจ้า

เมืองศรีสะเกษ และหลวงยกกระบัตรเมืองตลุงได้นำกองทัพบางส่วนช่วยเหลือราษฎรหนีออกจากเมืองสุรินทร์ และเมืองสังขะ ปล่อยให้กองทัพจากเมืองจำปาศักดิ์เข้าตี ทั้งยังถูกทำลายเสบียงอาหารที่เมืองศรีสะเกษ สังขะ สุรินทร์และชุมชนเสียหายเป็นจำนวนมาก ในพงศาวดารเมืองสุรินทร์ ฉบับชาวบ้านของสิงห์ ขโยจ ได้ระบุเอาไว้ว่า ธรรมเนียมการปลงศพเจ้าเมืองหรือภริยาในเมืองสุรินทร์ มักจะกระทำกันที่บริเวณทุ่งโพธิ์ คือบริเวณกำแพงเมืองชั้นนอก ซึ่งปัจจุบันเป็นตลาดการค้า บริเวณวงเวียนน้ำพุตลอดถึงสถานีรถไฟสุรินทร์ เพราะสุรินทร์ในช่วงทศวรรษ 2390 ยังเป็นทุ่งนา มีการกล่าวกันว่า การทำศพนางตาม ภริยาของพระยาสุรินทร์ภักดีศรีไผทสมันต์ (สุน) เป็นพิธีขนาดใหญ่ แสงสว่างใช้ได้จุดรอบบริเวณงานจำนวนมาก เพราะพื้นที่ในเมืองสุรินทร์แต่เดิมมีต้นยางขึ้นเป็นจำนวนมากและถูกนำมาใช้เป็นกระบองทั่วไป (สุทัศน์ กองทรัพย์, 2543 : 46)

เศรษฐกิจเมืองสุรินทร์ ระหว่าง พ.ศ.2302 – 2434 พบว่า ในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยา รายได้ส่วนหนึ่งจากการค้าขายกับต่างประเทศได้แก่ น้ำรัก น้ำมันยาง น้ำผึ้ง น้ำตาล น้ำอ้อย ชัน และน้ำรักต่าง ๆ ปลาน้ำจืด ปลาน้ำเค็ม ส่วนเมืองสุรินทร์มีของป่า เช่น งาช้าง ขี้ผึ้ง นอแรด ซึ่งเป็นส่วนส่งไปยังกรุงศรีอยุธยา ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เริ่มมีการค้าบางอย่างเช่นใน พ.ศ.2325 (จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 ระบุว่าใน พ.ศ.2334 ราชสำนักได้แต่งตั้งเจ้าหน้าที่ไปครองเมืองจำปาศักดิ์ และตั้งเจ้าอุปราชครองเมืองสุวรรณภูมิ จากการสำรวจบัญชีจดหมายเหตุในเดือนมีนาคม พ.ศ.2560 ของผู้ศึกษาพบว่า นับตั้งแต่ ทศวรรษ 2340-2380 ได้โปรดเกล้าให้นายทองคำเรียบเรียงพงศาวดารเมืองนครราชสีมาขึ้น ในสมัยรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3 ราชสำนักได้มีใบบอกไปยังเมืองสังขะ เรื่องเอาเงินส่วยจัดซื้อช้างพัง นอกจากนี้ยังมีสารตราเจ้าพระยาจักรีตอบพระยาภิรมย์ราชา เรื่องให้แต่งกรมการเมืองกระบิล พาเพี้ยบุตรโคตรไปรับเลิกที่เมืองสุรินทร์ ใบบอกพระนรินทรราชวงษา เมืองสุรินทร์ เรื่องบอกส่งผลเร็ว ผลส่วย พ.ศ.2386 ราชสำนักได้มีใบบอกพระยาราชโยธาให้สารวัตร กรมการเมืองกระบิล นำผลเร็ว ส่วยเมืองโยธธร สกลวัน ขอนแก่น อุบลฯ มาทูลเกล้าถวาย) มีพ่อค้าชาวญวนประมาณ 30 คน มาซื้อโค กระบือ ถึงหัวเมืองชุมชน โดยเดินทางมาจากช่องโพน คำโค กระบือไปเมืองพนมเปญ อันเป็นเส้นทางสำคัญทางเศรษฐกิจที่หัวเมืองเขมรป่าดงใช้ในการติดต่อทำการค้าขายกับเขมร รวมทั้งช่องจอมของสุรินทร์ (สุทัศน์ กองทรัพย์, 2543 : 55)

2. ประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์รายงานตรวจราชการและบันทึกชาวฝรั่งเศส

พงศาวดารเมืองสุรินทร์ที่รวบรวมขึ้นใน พ.ศ.2438 – 2440 กล่าวถึงการอพยพของชาวเมืองอัตปือแสนปางจากเขมรเข้ามาตั้งรกรากในพื้นที่เมืองสุรินทร์ส่วนข้อมูลอีกชุดหนึ่งระบุว่า

บรรพบุรุษของชาวสุรินทร์อพยพมาจากเมืองตรังบ้านทายมาศ ส่วนพงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสานของหม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ปฐม คเนจร) ระบุว่า ผู้นำชุมชนชาวภูยได้รับการติดต่อสัมพันธ์จากกลุ่มชนชั้นนำในอยุธยาตอนปลายประมาณ พ.ศ.2302 (เมืองในภาคอีสาน, 2516 : 12) ด้วยเหตุที่โขลงช้างแตกออกจากเพนียดหลวงกรุงศรีอยุธยาเข้ามาในป่าทางตะวันออกไกลจากเมืองนครราชสีมา

กลุ่มผู้นำชาวภูยที่มีบทบาทต่อการให้ความช่วยเหลือคนในลุ่มน้ำเจ้าพระยาประกอบด้วย เชียงปุม เชียงสี เชียงชะ เชียงไชย เชียงขัน ช่วยกันจับช้างส่งอยุธยาจนได้รับการปูนบำเหน็จจนได้เป็นเจ้าเมืองปกครองหลายเมืองในพื้นที่เมืองสุรินทร์ พงศาวดารที่แต่งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงให้เห็นถึงนัยสำคัญของการทำให้เมืองสุรินทร์กลายเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยาม ดังที่ได้ปรากฏว่าใน พ.ศ.2306 ได้มีการขอยกบ้านคูประทาย (ผู้ศึกษาได้มีโอกาสค้นเอกสารที่หอสมุดแห่งชาติเมื่อ พ.ศ.2560 และพบว่า ชื่อดั้งเดิมของเมืองสุรินทร์ที่ปรากฏอยู่ในเอกสารสมัยรัชกาลที่ 1 เรียกเมืองสุรินทร์เดิมว่า “คูประทายสมันต์”) ขึ้นเป็นเมืองใหม่และส่งบรรณาการให้แก่ราชสำนักอยุธยาประกอบด้วย ช้าง ม้า แก่นสน บางสน ปีกนก นอราด งาช้าง ขี้ผึ้ง น้ำผึ้ง ราชสำนักอยุธยาจึงตั้งให้เชียงปุมเป็นหลวงสุรินทร์ภักดีและยกเมืองคูประทายเป็นเมืองประทายสมันต์ต่อมาเมื่อถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ยกฐานะเมืองประทายสมันต์ขึ้นเป็นเมืองสุรินทร์ตามสร้อยบรรดาศักดิ์ของเจ้าเมือง

เมืองสุรินทร์ใน พ.ศ.2434-2450

ในช่วงทศวรรษ 2430 สยามกำลังเผชิญกับความผันผวนทางการเมืองอันเนื่องมาจากการอิทธิพลตะวันตกเข้ามามีบทบาทต่อสังคมภายในประเทศ ราชสำนักจึงเริ่มดำเนินนโยบายปรับปรุงระบบการปกครองในราชอาณาจักรโดยเริ่มเป็นทางการใน พ.ศ.2435 โดยสุรินทร์ได้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบมณฑลใน พ.ศ.2437 โดยเป็นเมืองหนึ่งของมณฑลอีสานมีศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่อุบลราชธานี กระทั่งใน พ.ศ.2450 โครงสร้างการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลจึงเข้าสู่ภาวะสมบูรณ์และเข้าไปแทนที่อำนาจของผู้นำท้องถิ่น บรรดาเมืองต่าง ๆ ในอีสานจึงถูกลดฐานะลงเป็นอำเภอ ตำบล ตามลำดับ จึงอาจกล่าวได้ว่า การปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลได้เริ่มต้นขึ้นใน พ.ศ. 2451 เป็นต้นมา การเริ่มต้นของระบบเทศาภิบาลตั้งแต่ทศวรรษ 2430 ได้ส่งผลให้อำนาจทางการเมืองแบบท้องถิ่นของเจ้าเมืองสุรินทร์ถูกลดบทบาทลง โดยหลังจากเจ้าเมืองคนที่ 10 พระสุรินทร์ภักดีศรีไพฑธมน์ (บุญจันทร์) พ.ศ.2438-2450 และต่อมาคือพระประเสริฐสุรินทร์บาล (ต๋มทอง) พ.ศ. 2450-2451 ส่วนกลางได้ส่งข้าหลวงกำกับราชการ หลวงธนสารสุทธารักษ์ พ.ศ.2435-2436 มาช่วยราชการและ ต่อมาคือ หลวงสิทธิเดชสมุทรพันธ์ (ล้อม) พ.ศ.2436-2437 ต่อมาคือ จมื่นวิไชยยุทธเดชาธานี (อิม) พ.ศ.2437-2438 หลวงวิจิตลหาญ พ.ศ.2438-2438 (สุทัศน์ กองทรัพย์, 2543 : 69) กระทั่งใน พ.ศ.2451 จึงได้ประกาศให้เรียก ผู้ว่าราชการเมือง

เมืองสุรินทร์หลัง พ.ศ.2450

รายงานการตรวจราชการของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตใน พ.ศ. 2469 ที่ทรงเรียบเรียงถวายสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ในการตรวจราชการมณฑลอีสานและมณฑลนครราชสีมา วันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ.2469 ระบุเกี่ยวกับกำแพงเมืองและความสำคัญของเมืองสุรินทร์เอาไว้ดังนี้

“...เมืองสุรินทร์เป็นเมืองที่สร้างอย่างมั่นคงในปางก่อน มีคูน้ำถึง 3 ชั้น มีเนินดินเป็นกำแพงเมือง น่าจะเป็นเพราะเห็นว่าเป็นเมืองหน้าด่านทั้งทางตะวันออก และทางใต้ซึ่งมีช่องข้ามเขาบรรทัดต่อเมืองสุรินทร์อยู่หลายช่อง คือช่องปราสาทตาเมิน, ช่องเสม็ก, ช่องดอนแก้ว เป็นต้น ซึ่งมีทางเดินไปสู่ศรีโสภณ และเมืองจันทน์ ยังมีคนและเกวียนเดินอยู่ทุกช่อง แต่เป็นทางลำบาก คงสะดวกแต่ช่องตะโก ต่อมาทางตะวันตก ซึ่งกรมทางได้ไปทำงานไว้เรียบร้อยแล้ว บริเวณเมืองสุรินทร์เป็นพื้นที่ลุ่ม น้ำท่วมตลอดปี แต่ก็ทำไร่นาได้ เป็นทุ่งใหญ่ บ้านเมืองกำลังเจริญขึ้น เพราะเป็นปลายทางรถไฟ มีห้องแถวคึกคัก ไม่หย่อนกว่าอุบล และกำลังสร้างทำอยู่อีกก็มีมาก...” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สบ. 2. 42/70)

“...พลเมืองแห่งเมืองสุรินทร์ส่วนมากเป็นเขมร ซึ่งเป็นชาวพื้นเมือง เช่น บุรีรัมย์ นางรอง มีลาวเจือปนบ้างเป็นส่วนน้อย และชาวญวณซึ่งพูดภาษาของคนต่างหาก ส่วนเขมรซึ่งเป็นพลเมืองกลุ่มใหญ่ของเมืองสุรินทร์ยังคงพูดภาษาเขมรอยู่ทั่วไปและที่กล่าวว่า ไม่รู้ภาษาไทยก็ต้องใช้ล่ามเนื่อง ๆ ผู้ปกครองท้องถิ่น เห็นว่าเป็นการดีนรณ แสร้งทำเป็นพูดไทยไม่ได้ก็มีอยู่มาก ชาวเขมรเข้ามาในแถบเมืองสุรินทร์มากในปี พ.ศ.2324 ซึ่งทางฝ่ายเขมรต่ำเกิดการจลาจล โดยเจ้าทะละหะ (มุ) กับพระยาวิมลราช (ฮู) ฝักใฝ่ในทางญวน สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้โปรดเกล้าให้ สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกกับพระยาสุรสีห์ ยกกองทัพไปปราบปราม โดยเกณฑ์กำลังทางชุกชีนทร์ ประทายสมันต์ สังขะไปช่วยปราบปรามเมืองประทายเพชร ประทายมาศ เมืองรุ่งตำแรย์ กำปงสวายและเสียมราฐ...”

ใน พ.ศ.2476 เมืองสุรินทร์ได้แยกตัวออกจากมณฑลนครราชสีมา และกลายเป็นเมืองสุรินทร์สืบมาจนถึงปัจจุบัน คุณค่าและความสำคัญของเมืองสุรินทร์ที่ปรากฏอยู่ในพงศาวดาร ได้ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในเชิงวัฒนธรรม การดำรงชีวิต รวมถึงเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวกับเมืองสุรินทร์ แม้ว่าประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์ในช่วงรัชกาลที่ 1 อาจจะไม่มีความคลุมเครือแต่ก็มีหลักฐานชี้ชัดว่า สุรินทร์มีเจ้าเมืองปกครองในระบบสืบสายโลหิตรวม 10 คน กระทั่งถึง พ.ศ.2451 ราชสำนักจึงส่งพระกรุงศรีบริรักษ์ มาเป็นข้าหลวงกำกับราชการเมืองทำให้ระบบเจ้าเมืองยุติบทบาทลง ปัจจุบันกำแพงเมืองโบราณในเทศบาลเมืองสุรินทร์ รวมไปถึงคูน้ำขนาดใหญ่บางส่วนได้ถูกทำลายเพื่อตัดถนนและสร้างอาคารบ้านเรือน ผู้คนไม่เห็นคุณค่าและความสำคัญต่อมรดกอันทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้สำนักร่วมในการอนุรักษ์มรดกของท้องถิ่นไม่เกิดขึ้นในสังคมชาวสุรินทร์

บทสรุป

บทความนี้ได้พยายามปูพื้นฐานของการศึกษาประวัติศาสตร์ ซึ่งมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน ประกอบกับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในสุรินทร์เองแม้ว่าจะมีการประชุมหารือของหน่วยงานราชการ แต่เมื่อพิจารณาจากการบุกรุกพื้นที่เพื่อสร้างแหล่งพักอาศัยแล้วแสดงให้เห็นว่าเมืองสุรินทร์โบราณกำลังถูกทำลายจากน้ำมือของคนสุรินทร์เอง แสดงให้เห็นถึงการไม่ตระหนักถึงคุณค่าความสำคัญของเมือง เมืองสุรินทร์เป็นหนึ่งในเมืองที่การปกป้องพื้นที่เชิงอนุรักษ์ทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์อยู่ในระดับที่น่าเป็นห่วง พัฒนาการทางสังคมในเมืองสุรินทร์และในพื้นที่ทั้งเมืองได้สะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบความเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม ประเพณี และสถาปัตยกรรมที่มีการพัฒนามาหลายยุคสมัย นั่นจึงเป็นปัจจัยที่ทำให้สุรินทร์เป็นเมืองแห่งความหลากหลายทางวัฒนธรรม การผสมกันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ญวณ ลาว เขมร ได้ช่วยแต่งเติมสีสันทาง

ภาษา ขนบธรรมเนียม และวัฒนธรรมในเมืองสุรินทร์กลายเป็นพื้นที่ที่มีเอกลักษณ์ไม่เหมือนเมืองอื่น
 กอรกับชาวจีนที่อพยพมาตั้งรกรากในสุรินทร์ก็ได้มีส่วนช่วยขับเคลื่อนเศรษฐกิจให้เจริญมากยิ่งขึ้น
 การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์โดยใช้กรอบแนวคิด “นิเวศวิทยาประวัติศาสตร์” ใน
 ครั้งนี้ได้ช่วยค้นหาทิศทางที่จะพัฒนาเมืองสุรินทร์ และพื้นที่ส่วนอื่น ๆ ที่ชุมชนมีความข้องเกี่ยวกับ
 แหล่งโบราณสถานให้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้เชิงนิเวศวิทยาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เพื่อกระตุ้นให้
 เกิดสำนึกร่วมของคนในท้องถิ่น เพื่อกระตุ้นให้เกิดการบูรณาการการใช้พื้นที่ป่าชุมชนเพื่อสร้างรายได้
 อย่างมีประสิทธิภาพ การทำให้เมืองสุรินทร์กลายเป็นเมืองอนุรักษ์ประวัติศาสตร์ได้นั้นจะต้องใช้พื้นที่
 ของเมืองให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพื่อสร้างความเป็นสำนึกร่วมในความเป็นท้องถิ่นอย่างแท้จริง

Reference

- กรมศิลปากร. (2538). *ทำเนียบโบราณสถานขอมในประเทศไทย เล่ม 3*. กรุงเทพมหานคร : กอง
 โบราณคดี กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2550). *ประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
 กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม.
- กรรณิการ์ สองเมือง. (2552). *การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม : กรณีศึกษา เทศบาล
 ตำบลกุลาสิงห์ อำเภอกะหรังวิสัย เมืองร้อยเอ็ด. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.
 มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด.*
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2543). *สถานภาพไทยศึกษา : การสำรวจเชิงวิพากษ์*. กรุงเทพมหานคร :
 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2536). *ท่องเที่ยวบุญบังไฟในอีสาน*. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ครั้งที่ ๑๑
 จำกัด.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2533). *วัฒนธรรมพื้นบ้านกับการท่องเที่ยว*. ในการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง
 วัฒนธรรมพื้นบ้าน : กรณีอีสาน. สุทธิณี ยาวะประภาษ บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : อัม
 รินทร์ พรินต์ติ้งกรุ๊ป.
- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
 แห่งชาติฉบับที่ 12 พ.ศ.2560-2564*. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ
 เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2561). *ยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ.2561-2580*.

กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2543). *ทัศนะนอกรีต สังคม – วัฒนธรรมในวิถีการอนุรักษ์*. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ.

อมรา จำรูญศิริ. (2546). การท่องเที่ยวกับการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม : กรณีศึกษาตำบลหนองบัว อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดชัยภูมิ. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. เลย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2556). *บทสังคมเคราะห์ยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ*. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2552). *เสนา 07 นิเวศวิทยาประวัติศาสตร์*. เชียงใหม่: มูลนิธิกระต่ายในดวงจันทร์.

อัษฎางค์ ขมดี. (2550). *ชาวชนเมืองสุรินทร์ พ.ศ.2426-2427*. สุรินทร์สโมสร, 5(1).